

ORIGEN DELS MODISMES ANTROPONÍMICS ALCOIANS

Josep TORMO COLOMINA

El conjunt de modismes d'una llengua constitueix un valuós tresor arreplegat per un poble al llarg de molts segles de vicissituds i experiències. El modisme naix quasi sempre de manera espontània, fill de l'enginy popular o *folk-lore*, el qual és després repetit de boca en boca fins a arribar, en el cas de les llengües de cultura, a la ploma dels escriptors que acaben convertint-lo en moneda d'ús corrent, sense preocupar-se de l'origen que es perd en la nit dels temps.

Sent, doncs, obra del poble, és lògic que reflectisca el seu caràcter i costums i, en definitiva, la seua cultura. Així, no és d'estranyar que, per exemple, un poble com l'alcoià, en contacte permanent amb una indústria tèxtil multiseccular faça un ús abundant d'expressions directament *relacionades amb ella*: *fer canons de blau, estar perdent passaes, ser de fil de vint, no haver troques, fer olor de triturat, no tirar duita, etc.*, tenen totes alguna connexió amb la nostra entrançable indústria local.

La nostra llengua, considerada una mena de pont dins la gran família neollatina, podria, a primera vista, semblar fàcilment accessible, però ben aviat ens adonem que, com qualsevol altra —incloent-hi les més difoses, com ara l'anglès, el francès o el castellà—, té unes peculiaritats d'expressió que se'n fugen de l'anàlisi dels seus components. Ensopeguem, de sobte, amb una expressió de la qual coneixen ben bé totes les paraules que la formen (cf. *ser de fil de vint*), però que en conjunt no té cap de sentit per a nosaltres. Per tant, arribem a la conclusió que per tal de captar tots els matisos d'allò que sentim o llegim, o per a comprendre l'acudit que apareix de forma espontània a la conversa, és indispensable arribar a conèixer tot un seguit d'expressions, jocs de paraules, frases fetes i peculiaritats gramaticals que ens permetran de penetrar finalment en el cofre dels modismes, el veritable reducte on qualsevol llengua, parla o subdialecte local guarda gelosament els seus darrers secrets.

Aquest patrimoni lingüístic comunitari, aquest tresor tribal conservat pel poble, format per un mar insondable de pinzellades de saviesa popular, d'una riquesa cromàtica enorme, representa, sens dubte, el pebre i la sal amb els quals

els membres d'eixa comunitat donen color i sabor al seu llenguatge quotidià, familiar o col·loquial.

Així doncs, deixant a banda els modismes comuns a tot els nostre domini lingüístic, si més no, els més generals a la nostra zona del valencià meridional, és evident que el parlar d'Alcoi té en la indústria tèxtil i en les festes de moros i cristians dos components força importants que cap estudiós del parlar *xeu*, el nostre subdialecte local, no podrà ignorar com a fonts inexhauribles de creació lingüística autòctona.

Malgrat tot, el parlar alcoià també ha incorporat, al llarg dels segles, bona cosa d'elements procedents d'altres parcel·les de la nostra vida comunitària, com ara els sectors metal·lúrgic i paperer, la gastronomia típica, la centenària Cavalcada dels Reis Mags, el secular joc de la pilota valenciana, la influència religiosa, els jocs de cartes de *cau* i *cotos*, la *Loteria del Trabajo*, la toponímia urbana i rural, el *café gelat*, la climatologia pròpia, les efemèrides i un llarg etcètera on podríem incloure, tot plegat, els fets episòdics i anecdòtics locals, a més d'un considerable corpus de modismes d'origen antroponímic, que és el que ens interessa ara i ací, i que, per tant, tractarem en el present treball.

Pel que fa al repertori en qüestió, cal dir que hem optat per dividir-lo en dues seccions més o menys independents, és a dir, per una part els modismes *stricto sensu*, i per l'altra el que podríem anomenar, una mica convencionalment, símils i comparances. Així que, sense més demora, encetem ja el treball.

ELENC DE MODISMES

A mida de "La Botelleta": Expressió popular que fa referència a Cànida Botella Asensi (germana de l'antic Ministre de Justícia), la propietària de "La Dàlia", una botiga de roba que hi havia al Carrer Major.

Aquesta frase feta, molt popular entre les modistes, cosidores i botiguers de roba, té el següent origen. Allà pels anys vint, una dona va anar a "La Dàlia" a comprar un vestidet per a una xiqueta d'uns nou anys, sense dur a la xiqueta, ni la mida ni cap de vestit de mostra. La Sinyô Cànida, que era una dona molt grossa, li pregunta a la clienta: "Quina talla vol p'a la xiqueta?", i la clienta respon: "Eh, pos a la seua mida!" (volent dir que al criteri de la dependenta), a la qual cosa contestà Cànida: "¿Tan grossa està la xiqueta?"

L'anècdota va fer fortuna, convertida, a hores d'ara, en una exclamació tòpica, entre simpàtica i irònica, que fan servir els professionals: "—Açò, a quina mida ho fem? —A mida de La Botelleta!"

A on vas? —A vore Meló: Joc de paraules, caigut en desús, que era, fins recentment, un salut cordial entre dos amics que es troben pel carrer. L'origen cal buscar-lo en els antics campionats de carrera pedestre del primer terç de segle, en els qual sempre prenién part les grans figures de l'època, l'alacantí Meló i l'alcoià Davó (els campions provincials). A voltes, el joc de paraules es rematava amb un graciós i picant **A vore -me-lo a mi!**

Ací hi han més coses que en Casa Loi! Casa Eloi era una botigueta, situada en la Placeta de les Eres, on venien de tot, és a dir, comestibles, vi, sifons, 'llimonaes', vetes i fils, botons, sabates, espartenyas, etc.

Això no ho pot traure d'ahí ni els cavalls d'Anselmo! Es tracta d'una expressió que s'aplica quan és pràcticament impossible de moure una cosa d'un lloc, per la seua mala ubicació, pel seu volum o pes tan gran, etc. L'expressió fa referència als potents cavalls perxerons, que tiraven de les *galeres* de transportar *panyo*, de l'empresa del mític Anselm Aracil.

Anselm Aracil Jordà ha estat, sens dubte, l'industrial més important en la història d'Alcoi, i el fabricant més important de mantos o *saflaes* del nostre país: té dedicat un capítol sencer al llibre *Personalidades eminentes de la industria textil española*, del ministre Pedro Gual Villalbí. Tenia en la seua fàbrica prop de cent telers i més de cinc-cents operaris. Era el president de la Real Fàbrica de Paños i de la Cambra de Comerç d'Alcoi, Cavaller Cobert davant del Rei, Comendador d'Isabel la Catòlica i amic íntim del ministre i polític José Canalejas.

Allà va Quico de nassos! Tot i no ser un modisme, hem decidit d'incloure ací aquesta interjecció pel seu evident interès antroponímic. Es tracta d'una exclamació molt corrent a la nostra ciutat, que hom fa servir quan veu que una persona (generalment un xiquet) cau un bac, o bé posteriorment en relatar l'accident en qüestió a una tercera persona: "Ximet volia baixar la costera corrents, igual que el seu germà, i de colp a repent... allà va Quico de nassos!". Es una expressió que ja s'usava a finals del segle passat, procedent, probablement, d'algun antic accident o fet anecdòtic local ocorregut a algú que s'anomenava Francesc de nom propi.

Anar-se'n on caga Ramon: Modisme que, en la pràctica, ve a ser una espècie d'imperatiu indirecte o "perifràstic", sempre usat en futur, aplicat a la segona i tercera persona del singular o plural. Sols ser una exclamació de rebuig, retret, escepticisme o negació, emprada com a resposta a qui preten anar (o fer-nos creure que anirà) a un lloc determinat: "—Mare, vullc anar-me'n a jugar a la Placeta! —Tu te n'aniràs on caga Ramon!". Es desconeix qui era el tal Ramon —i el fet anecdòtic en qüestió— per ser una expressió usada de temps immemorial a la nostra ciutat.

Ara t'agarraran, Gorreta! Es tracta, una vegada més, d'una exclamació de rebuig, incredulitat o escepticisme, equivalent a les expressions sinònimes "Espera't un poc, que tinc la bajoca al foc!", "Torra coca, Virtudetes, i espera't ben assentà!" i "Creu't-ho, perla!". Pel que fa al referit Gorreta, devia ser, possiblement, algun personatge popular local del segle passat.

Arrastrar com a Pelletes: A hores d'ara, sols una part de la primera generació feia servir la forma alcoiana "*rossegar*", que ha estat substituïda recentment pel castellanisme "*arrastrar*": "T'arrastraran com a Pelletes!". És una amenaça aplicada a qui contínuament maltracta, abusa, sotmet, explota, humilia, insulta o fa mal a la gent. Pelletes era el malnom que li donaven els alcoians del segle passat al batlle Agustí Albors Blanes, que va morir a mans del poble revoltat,

el 10 de juliol de 1873, durant els fets de la Revolució Internacionalista alcoiana, més coneguda com a *"El Petrolio"*.

Coixo, la llum!: Exclamació que fem servir els alcoians a qualsevol lloc, obert o tancat, on de sobte se'n va la llum, i sobretot els xiquets quan una apagada general interromp els seus jocs de carrer. L'origen es remunta als anys vint. Hi havia un cinema local, *El Calderón*, en el qual, sovint, se n'anava la llum de la pantalla, és a dir, es tallava la pel·lícula i la gent, entre indignada i divertida, li reclamava a crits al cameràman, que era coix, que encenguera la llum de la sala. Pel temps, aquesta exclamació reiterada, referida al famós Coixo del Calderón, es va fer popular a tota la ciutat.

Com dia el Tio Pep de Muro: Tu pitaràs!: Expressió popular que significa tu obtindràs o aconseguiràs allò que desitges. El llegendari Tio Pep de Muro, famós a hores d'ara a tot el País Valencià per la cançó popular *"El Tio Pep se'n va a Muro"*, era una espècie d'ordinari que portava encàrrecs i comandes entre les ciutats de Alcoi, Cocentaina i Muro, a finals del segle passat i que, com diu una altra cançoneta popular alcoiana més desconeguda, era tota una atracció i sempre portava darrere un ramat de xiquets: *"El Tio Pep de Muro porta cansonsillos / i darrere porta cinquanta xiquillos./ El Tio Pep de Muro porta camisetes / i darrere porta cinquanta xiquetes."*

L'origen d'aquesta locució està en el fet que tots els xiquets alcoians li demanaven que els portara un pito en tornar de Muro: *"Tio Pep, porte'm un pito!"*. "Clar que sí!", responia ell. Un dia, un xiquet li va dir: *"Tio Pep, prenga deu cèntims i porte'm un pito"*, i ell va respondre tot seriós: *"Tu pitaràs!"*

Com si estiguera en Ca la Gamba!: Es diu en to de crítica suau, generalment entre gent jove, a qui està assegut malament, de forma poc correcta o educada, amb el peus damunt la taula o una altra cadira, allargat damunt d'un sofà, etc. També a qui va vestit per casa amb poca roba i no està presentable per a rebre visites i similars. Coexisteix amb el sinònim *"Com si estiguera en ca la sogra"*. Vegeu **Parèixer Ca la Gamba**.

Don Joaquín, quina aigua cau!: Exclamació entre emfàtica i festiva que hom fa servir quan plou intensament. Procedent de la cançoneta abrilenca que diu: *"Ai, Don Joaquín, Don Joaquín, / Don Joaquín quina aigua cau./ Ai, Don Joaquín, Don Joaquín, / arromangue's un camal."*, amb la qual els alcoians del plujós abril de 1934, aconsellaven a l'alferis de la Filà Els Cits, el popular Joaquim Oltra Pérez, a fi que no se li fera malbé el luxós vestit fester que portava.

Eixir tot en bé, com a la Peixcaterra: Ironia que vol dir tot el contrari, és a dir, eixir-li malament alguna cosa a algú: *"—Redeny, Tonet, i quin desastre! —Sí, m'ha eixit tot en bé, com a la peixcaterra."* A primers de segle, hi havia una venedora de peix al mercat d'Alcoi, la mare d'un tal "Sangrí", que era molt fresca, poca-vergonya i mal parlada, però una vegada una dona molt més valenta que ella, en rebre un insult greu li va tombar la parada. Encara ara, molts ancians recordem la cobla popular que diu: *"Vespra (de) Sant Antoni / bon lio va haver / per tota la plaça / i per els carrers./ Una peixcaterra / molt desficcassià / per ser atrevida / tot li ho van tombar./ Ella es creïa que tot / li havia d'eixir en bé /*

sempre parlant foradat / com si fora un llenyeter / enmig de tant personal / va tindre un mal pensament / de fer una ensenya / tan reindecet."

Entrar-se'n com el Tio Quinzet: Vol dir cobrar més del degut als clients o també demanar un preu molt car o alt per un producte o article: "—Fotre, Pep, te n'entres com el Tio Quinzet! —Què com se n'entrava, el Tio Quinzet? (sol preguntar, a voltes, l'interlocutor) —En la butxaca de l'atre!" (és la resposta que rep). Aquest breu diàleg ve a ser una mena de joc de paraules. El Tio Quinzet era un botiguer que tenia el costum d'estafar en el pes o la mesura i enganyar o abusar en el preu.

Escartín!, Escartín!, Escartín!: Aquesta tirallonga o cançoneta sense fi és, sense dubte, l'insult màxim que puga rebre un àrbitre de futbol al Camp del Collao. Es canta com un cor, tot el camp ensems, repetint eixe anatema vint o trenta vegades, quan, molt a la llarga, un àrbitre actua de forma descarada contra l'Alcoiano, arribant al robatori escandalós.

Llavors, quan el públic alcoià ja ha esgotat tot el repertori usual de paraules i insults, recorre a l'*Escartín*, el crit de guerra, una mena d'amenaça de linxament, quasi una maledicció, tot recordant-li a l'àrbitre de torn allò que li va succeir al Camp del Collao a Don Pedro Escartín, el dia 3 de març de 1946, en un partit davant de l'Espanyol de Barcelona, quan en la injustícia més grossa que ha sofert *l'equip de la moral* en la seua llarga història, aquest àrbitre prestigiós, el més famós del futbol espanyol, va enviar el C. D. Alcoyano a la 2ª Divisió, probablement perquè, en aquella època de la postguerra, un club català que s'anomenara "Español", no podia perdre la màxima categoria nacional.

Caldria especificar que, malgrat el fet de tractar-se d'una interjecció antroponímica, no hem dubtat d'incloure ací aquesta locució exclamativa per ser una de les més emblemàtiques del nostre parlar local, si més no, dins l'argot de la parcel·la futbolística.

Estar Be<x>ia: Insult infantil, a hores d'ara caigut en desús, equivalent al castellà '*¡Estàs tonto!*': "Ximet, estàs Bejia!". Mejías era un vagabund urbà que recorria els carrers d'Alcoi pels anys cinquanta i seixanta, i que rebia la burla contínua dels xiquets.

Estar fet un Pernalles: S'empra referent als xiquets entremaliats o molt vius, com a sinònim de *ferrabràs* o *dimoniet*, encara que també s'usa en el sentit de *ser un pilllet*: "Jordiet, estàs fet un Pernalles!". El Pernalles era un famós bandoler andalús que, a primers de segle, faria sentir, en alguna ocasió, la seua presència per les nostres serres, mentre, perseguit per la justícia de mitja Espanya, tractava de fugir i anar-se'n a Amèrica, des del port de València.

Estar fet un Tòfol: Modisme polivalent amb significats diversos de caire pejoratiu. Pot tractar-se d'un perdís o viciós, però també d'un *viva la vida* o un *cantamañanas*, o bé un *menfot* o un *destrellat*.

Fer com a Pelletes: Té el sentit de linxar, esquarterar, arrossegar a una persona, generalment per tot un poble que clama venjança, justícia, etc.: "Eixe tio és un malacabra! Algun dia el faran com a Pelletes!". Vegeu **Arrastrar com a Pelletes**.

Fer com el Tio Caram: ¿Vol que li esquile el rabet?: Expressió popular procedent de l'anècdota més famosa del Tio Caram, home graciós i sorneguer, sens dubte el personatge popular local més important del segle XX. Té el sentit de dir a tot que sí, però després no actuar en conseqüència: "Eixe fa com el Tio Caram, a tot diu que sí... Vol que li esquile el rabet? Eh, bé, esquile-li-lo!"

Fer com l'Alcoià del tren: Ja els ha dit tots vosté! Usat per qui no li donen opció o no li deixen (quasi) res per a triar. L'origen està en l'acudit popular següent: "Això era una volta dos alcoians que viatjaven en tren, cap a València, en el mateix compartiment:

—Vosté, d'on és?

—Jo, d'Alcoi.

—Quina casualitat! Jo, també.

—Vosté, de qui és família?

—Jo, de Quico l'Alt, Escaló, Matarredona, Mataix, Albors, Carbonell, Ferrandis Belda... I vosté?

—Pos jo sóc família de Toni el Bovo i Tereseta la Loca.

—Xe! De Toni el Bovo i Tereseta la Loca!

—Eh, pos el que m'ha deixat! Els rics ja els ha dit tots vosté!"

Tot i que l'acudit en qüestió podria tenir una remota base anecdòtica, l'Alcoià del tren, al qual fa referència l'enunciat, es tracta, és clar, d'un personatge imaginari.

Fer el Pian: Fer-se el graciós, fer el pallasso, el ximple: "Xe, xiquet, ja està bé! No faces el Pian!". El legendari Tio Pian era un home de mitjan segle passat que, com si fóra el Flautista d'Hamelin, la vespra dels Reis, a l'eixida de l'escola, s'emportava tots els xiquets darrere d'ell, pel carrers del poble, contant-los històries fabuloses, i els mostrava les muntanyes que envolten la ciutat, tot explicant-los el camí per on venien els Reis Mags a portar els joguets i regals als xiquets i els deia: "Mireu-los allà dalt! Veieu aquelles ombres? Allò són els gamells! Per allà vénen! Fixeu-se bé!". I els xiquets es quedaven tots embadalits davant les seues explicacions meravelloses i els seus gestos i accions tan teatrals i plenes de sentiment alhora.

Els xiquets, la majoria dels quals portaven una cistelleta plena de garrofes, palla i herba per als cavalls, s'impacientaven al veure que els Reis no arribaven per aquell camí, i llavors el Tio Pian se'ls emportava corrent a un altre lloc, al Portal d'Alacant, al de Cocentaina o qualsevol altre dels que donaven entrada a l'antiga vila.

Fer el Tòfol: Fer el ximple, fer-se el graciós sense ser-ho: "Quant que li agrà fer el Tòfol al teu cunyat! Quin poc trellat té!". Donada la polivalència de la lexicalització de l'hipocorístic *Tòfol*, i l'ús i abús que se'n fa, cal dir que aquest sintagma no té res a veure amb l'anterior (*estar fet un Tòfol*) ni amb el posterior (*fer-se el Tòfol*), que tampoc tenen el mateix significat entre ells (cf. *fer el bovo* / *fer-se el bovo*).

Fer el Ximo: Té el sentit de fer el pallasso o el ximple. Es, de fet, una forma hipocorística valenciana del nom personal Joaquim o Xotxim. L'origen del modisme, desconegut a hores d'ara, ve probablement d'algun personatge popular pretèrit: "—I Miquel? Per a on para? —Ahí està, fent el Ximo!". Coexisteix amb els sinònims *fer el xempla*, *fer el Tòfol* i *fer el Pian*.

Fer enfadar com a Don Rafael: Es diu quan empipen o emprenyen algú en excés, quan l'abús se'n passa ja de la ratlla: "El vaen fer enfadar més que a Don Rafael!". Referit al famós pianista local Rafael Casasempere Moltó (1873-1942) que, entre 1910 i 1930, animava les vetlades en el Cine Calderón, interpretant delicioses seleccions de música simfònica, entre les quals, la famosa composició coneguda popularment per *Castanyes torraes*, per la paròdia que el poble li va aplicar a eixa música: "*Castanyes torraes / calentes i bones / i el castanyero que les ven / està borratxo d'aiguardent.*" Com que era una de les peces habituals es va convertir en un "clàssic" que el públic esperava amb candeleta i si, en alguna ocasió, no la tocava, el públic li la reclanava cridant: "Don Rafael, toque-mos les castanyes!", i, segons conten els vells, Don Rafael tancava el piano d'un fort colp i se n'anava tot enfadat, per la falta de respecte demostrada pel públic. Tanmateix, l'ús de la veu *castanyes* com a possible eufemisme era merament casual.

Fer la faena de Calores: En sentit figurat vol dir fer una mala passada, ser víctima d'una mala jugada, trair, donar el bes de Judes, emprat més àmpliament, equival també al castellà *dejar en la estacada*: "Confíem en ell, perquè pensàvem que era un home de trellat, però mos ha fet la faena de Calores." Calores era el rei dels gitanos d'Alcoi i comarca. Després d'haver matat a set persones al llarg de la seua vida, va morir, allà per l'any 1917, en una brega, en una reunió de gitanos, a l'hora del café, a la Casa del Pueblo (l'edifici actual de La Unión Alcoyana de Seguros).

Després d'una acalorada discussió amb un altre gitano, ell li va disparar un tret amb una pistola que portava amagada, i el va matar en l'acte. El fill del mort, un gitanet xicotet, va traure la navalla i li la va ficar dins la panxa; Calores va disparar i aconseguí ferir-lo, però el gitanet li va rodar la navalla per dins la panxa, acabant-lo de matar, i ha passat aquest episodi a l'anecdolari local com a *la faena de Calores*.

Fer la passà de Palparrabos: Trencar de sobte una línia de conducta, rutina o actitud, més o menys coherent, per motius justificats o no: "—Pep, has tastat les cireres? —Sí! —T'agraden? —Sí —En vols unes quantes? —No! Estic associat! —Pep, tu fas com el Tio Palparrabos!"

El Tio Palparrabos era un home molt popular que *tenia molt poca corretja*, molt susceptible i que aguantava poques bromes, i per això a la gent li agradava "punxar-lo", abusant del seu malnom. Contava el Sr. Pepe Gisbert "l'Olivero", el pare d'un famós metge local, que una volta anaven els dos junts, troben un conegut i li diu: "Bon dia, Palparrabos!", i ell li contesta: "Bon dia, cabró". Al cap d'un moment, passa un altre conegut i li diu: "Bon dia, Palparrabos!", i ell respon: "Bon dia, cabró!". Més avant, troben un tal Rafel, i el saluda de la mateixa manera: "Bon dia, Palparrabos!", i ell diu: "Bon dia, Rafel!". I li pregunta l'Olivero: "¿I a eixe, per què no li has dit cabró?", i respon ell: "Perquè eixe ho és!"

Fer la passà de Vicedo: "Camises blanques no en tenim!": Té el sentit de negar una evidència, però també de dir una mentida per desempallegar-se d'algú. L'alcoià Camil Vicedo Moltó (1876-1958), que posteriorment seria un famós arqueòleg, es va traslladar a Madrid cap a 1906, i va obrir una camiseria en la Red

de San Luis; ocupació que alternava amb l'estudi de la Geologia i l'activitat literària. L'home tenia tanta enyorança del seu poble que el dia que tenia la visita d'algun amic d'Alcoi, despatxava la clientela en un tres i no-res. Diuen que un dia va entrar un client inoportú que "queria una camisa blanca", i ell, en eixe moment, estava tan emocionat, parlant amb un paísà, que va dir que no en tenien!

Fer la passà del Tio Fogó: Es diu de qui comença "mossegant" i acaba "llepant", i també de qui canvia d'opinió o de parèixer en un instant. Diuen els vells que un dia entra un xicon d'uns dotze anys a la botiga del Tio Fogó i diu: "Buenas! Ací viu el Tio Fogó?". I diu ell: "Fogó tots en tenim!". Diu el xiquet: "Es que venia aportar-li uns diners que m'han donat p'a d'ell, que li devia mon pare". I respon ell: "Ah! Sí! Passa, bonico, passa! Mira, pren un caramel·let de menta!". Cal especificar que la veu *fogó*, en el parlar alcoià, significa *anus*.

Fer Toni el Rei: Presumir, jactar-se, bravejar, vantar-se, vanagloriar-se, fer-se gros, ostentar, fatxendejar: "—Mira, ja està Paco una atra volta fent Toni el Rei, ahí davant de tots els seus amics! —Redeny! I quant que li agrà fer Toni el Rei a Paco!". Per a més informació, vegeu **Ser més bruto que Toni el Rei**, a la secció de "Símls i comparances".

Fer-se com la Tia Pellerà: Engreixar excessivament, en demeseia: "Conxa, si menges eixes xulles i eixos tramancos de pa, vas a fer-te com la Tia Pellerà." La Tia Pellerà era una dona d'un pes exagerat, probablement de quasi centcinquanta quilos, que vivia al Carrer de la Verge Maria. Encara es conten algunes anècdotes i succeïts com la volta que li volien fer pagar dos seients en el cotxe de cavalls per a anar a Alacant, o que quan tenia d'anar *als quadros* (el cinema) havia de comprar dues cadires per a poder seure. Diuen que la seua grassesa era realment impressionant i que a casa seua tenia una argolla en el trespol del dormitori de la qual penjava una corda amb una anella, per a poder alçar-se del llit.

Fer-se el Tio Gipó: Fer l'orni. Coexisteix amb el síndnim *fer-se el Tòfol*: "Son pare el cridava, però ell es fea el Tio Gipó, com si no senquera res". A hores d'ara, és un antic personatge anònim que ja no recorda ningú. **Fer-se el Tòfol:** Fer l'orni, és a dir, fer-se el despistat, el desentés: "Pep, a l'hora de pagar, sempre es fa el Tòfol". ¿Seria algun antic personatge popular, anomenat Cristòfol, el punt de referència?

Ja plora, ja riu, el Tio Caliu: Se'ls diu als xiquets que després de plorar, es riuen o bé que alternen ambdues facetes. Dit també a qui canvia d'opinió a cada instant. És una mena de cançoneta. Tanmateix, no se sap, a hores d'ara, qui era aquest personatge tan voluble. Com que el caliu és una barreja de cendra i les brases que romanen després d'apagar la flama d'un foc, ell també seria una persona híbrida de caràcter. A hores d'ara, la gent encara diu: "El Tio Caliu, ja plora, ja riu".

També apareix en un conegut joc de paraules, quan algú diu: "Tot pot ser" i l'interlocutor, incrèdul o escèptic respon: "Tot pot ser, va dir Caliu!" (a voltes rematat amb aquesta rima graciosa: *menos fer niu en l'estiu, una rata baix del rabo d'un gat viu*).

Marchen de frente, Ramon Català!: Locució exclamativa que coexisteix amb altres interjeccions com ara “Moem!”, “Anem anant!”, “Mone!”, “En marxa!”. Aquesta antiga exclamació alcoiana, de clar origen militar, usada de forma col·loquial, trau a relluir un possible personatge alcoià de l’antigor, famós pel seu coratge o bon humor —no se sap—, el qual ja no recorden els més ancians, i que es faria popular a la ciutat arran de qualsevol fet episòdic o anecdòtic durant la seua estada a l’exèrcit.

Martí, tira-li!: És una interjecció antroponímica molt popular que s’usa quan algú està a punt de disparar un tret, llançar un objecte, xutar una pilota, colpejar un objecte o, per extensió, encetar o començar qualsevol cosa o acció. L’origen està en un antic acudit local que ens conta que uns lladres van entrar a robar a casa d’una ancianeta que vivia tota sola, però la velleta en sentir un soroll tan estrany va imaginar que hi havien entrat uns lladres i, per tal d’impressionar-los i enganyar-los, va idear un truc o estratagema, i així que, de sobte, va començar a dir en veu molt alta: “Ramon, conta quants són! Bernat, puja al terrat! Macià, agarra l’escopeta, que se’n va! Martí, tira-li!”. I els lladres, en sentir tota la tirallonga de noms propis d’home, es van espantar i se’n van anar corrent.

Pel que fa a la locució en qüestió, segons explicava l’escriptor local Adolf Durá al *Noticiero Regional* (“Tipos y costumbres de mi tiempo”, 21/4/1929), cal dir que va ser popularitzada, posteriorment, en la dècada dels anys 1890, pels xiquets alcoians de finals del segle passat, que cada volta que passaven pel carrer Sant Nicolau, van agafar la mania o el costum de guaitar l’espardenyeria del Sr. Martí, i empenyar-lo una miqueta, tot dient-li: “Martí, tira-li!, i aleshores el fill major eixia tot enfurit per a perseguir els xicons que hi anaven a llandar, els quals, malgrat les amenaces, al passar per eixa botiga, continuaven sempre amb la mateixa cançó de l’enfadós: “Martí-tira-li!” Aquesta exclamació, simpàtica i desimbolta, va fer fortuna entre els joves i, en poc temps, es va estendre per tota la ciutat fent-se tremendament popular; d’ençà fins a hores d’ara, és usada col·loquialment, entre amics, en to de broma o en ambient festiu o familiar, segons les situacions o els contextos més o menys adients.

No arreglar-ho ni la Comare de Tollos: Aplicat a qualsevol problema que és molt difícil de solventar, que sembla gairebé impossible trobar-li un remei o una solució: “Mare de Déu, Senyor! I quin problema! Açò no ho arregla ni la Comare de Tollos!”

No casarem a Claret!: Sintagma emprat en futur, equivalent a *no encertar una cosa*: a) —“Bon dia! Tenen plats de Duralex? b) —No en queden! a) —I gots? b) —Mire, tampoc! a) —I culleres d’acer inoxidable? b) —Quina casualitat! Acabem de vendre les últimes! a) —No casarem a Claret!”

Procedent, probablement, d’algun antic fet anecdòtic local, referent a una xica anomenada Clara, filla d’alguna coneguda família, que perdia els pretendents fàcilment o alguna cosa semblant.

No és molt roig el meu Camilo... i era com el suc de llonganissa!: Es tracta d’un retret irònic o burlesc aplicat a qui nega una evidència: —“La meu filla no és baixeta! —No és molt roig el meu Camilo!” Com que Camilo és,

tradicionalment, un del noms més populars a la nostra ciutat, l'expressió es degué originar en algun antic fet anecdòtic local.

Parèixer Ca la Gamba: Dit d'un lloc on va tot arreu, en desordre, on impera el poc trellat o poc seny, on hi ha molt de soroll o borum, on és molt difícil aclarir-se: "Ací en este carrer no es pot treballar! Açò pareix que siga Ca la Gamba!" / "En el quarto dels xiquets no es pot estudiar... allò pareix Ca la Gamba, no hi ha qui s'aclarisca!". Ca la Gamba va ser una de les *casas de xiques* més famoses d'Alcoi, a primers de segle. Estava situada en el carrer la Puríssima, prop del Portal de Riquer.

Parèixer Cal Tio La Glòria: Es diu d'un armari, rebost, cambra, magatzem, botiga, etc., on està tot amuntegat, barrejat i a caramull. Fa referència a l'arxifamosa botigueta "Las Américas del Serpis", dedicada a la compra i venda d'objectes usats, especialment ampolles de vidre per fer conserva. Era impossible passar de la porta, excepte per a l'amo, que sabia el camí.

Parèixer Camamuri: Aplicat a qualsevol persona, generalment un joveçol, que porta els cabells despentinats, rebolicats o poc decents, i també massa llargs i lletjament abundants, és a dir, allò que els alcoians anomenem *portar monyera*. Probablement, el tal Camamuri seria algun vagabund urbà del segle passat, que els ancians actuals ja no recorden.

Parèixer Camilo el Xona: Era un home major que tenia el coneixement d'un xiquet. Vivia a l'actual Avinguda del País Valencià. Era molt bona persona i la seua família l'enviava sovint a fer encàrrecs. Els xiquets solien burlar-se d'ell, quan el veien pel carrer, dient-li: "Camilo el Xona". Com que *xona*, en alcoià, significa *bovo*, el modisme s'aplica a qui és un babau o curt d'enteniment.

Parèixer Casa Donya Amàlia: Es diu d'un lloc on hi ha molt de soroll, descontrol o desordre, generalment produït per una colla de xiquets que ploren, canten, riuen, corren o juguen: "Redeny, quin borum! Açò pareix que siga Casa Donya Amàlia!". Vegeu **Ser de Casa Donya Amàlia!**

Parèixer Catxutxa: Es diu de qualsevol persona que la defenses o traus la cara per ella i, paradoxalment, com a reacció, se't posa en contra: "—Xe, xiquets, deixeu a l'home tranquil! —A Vosté què li importa!" (responia Catxutxa enfadat). Vegeu **Ser més malo que Catxutxa.**

Parèixer el Baratillo de Grau: Fa referència al famós Baratillo de Grau que eixia al mercat a vendre una gran varietat d'objectes de segona mà, a meitat i finals del segle passat i, potser, a primeries del present. Referit a una botigueta, té el sentit, per una part, d'estar tot arreu, molt rebolicat, en desordre enmig d'un batibull d'articles variats, i per l'altra, que tots els articles són de baixa o molt poca qualitat.

També s'aplica, esporàdicament, a qualsevol estança, cambra o habitació on regna el desordre: "Allò no era una botiga, home! Allò pareixia el Baratillo de Grau!" / "A vore quan arregleu este quarto, que pareix que siga el Baratillo de Grau!". Un *baratillo* era un lloc de venda, generalment ambulat, és a dir, una paradeta al carrer o prop del mercat, on venien articles molt barats, generalment de segona mà, estesos en terra damunt una lona o manta. El Baratillo de

Grau ja era famós cap a 1855, car ens apareix citat al sainet anònim local, editat eixe mateix any, *Mentres passa la diana*, on, a més a més, veiem que el Tio Grau el del Baratillo era un personatge principal de la Festa de Moros i Cristians com a Cap de la Cavalleria “en charreteres d’aspart y una chorrera d’astopa”. Més tard, en 1871, Joan Batiste Llorens, esmenta per boca de Tona el famós *baratillo*, on sens dubte es podia trobar de tot i on el tio Toni compra “el chacó y casa-ca... / lo mateix que’l instrument”. I encara, en 1896, en la publicació abrilenca extraordinària *Terra y Cel o el Cavall de Sent Jordi*, trobem una extensa referència al mateix, de quasi tres-cents versos on es relata en tres apartats, la vida tan mísera que portava, les seues anècdotes i episodis festers, i el seu *modus vivendi* en el *baratillo* que posava damunt una estora: un petit espectacle digne de visitar i un lloc popular on tothom anava a xarrar, empenyar o tafanejar. Pel que sembla, el tio Grau era un cèlebre personatge amb *molt de palique* i poques ganes de fer faena, que es passava mig matí assegut, xarrant amb la gent, davant el referit *baratillo*. Sens dubte, un home i un negoci singulars.

Parèixer el Bovo/la Bova de Salem: Aplicat a la persona que està molt embovada, és a dir, al babaus “crònics”.

Parèixer el Bovo que van dur a festes: Aplicat a algú que se’n passa de bovo: “Mira-lo, ahí parat sense fer res! Pareix el Bovo que van dur a festes!”. Probablement algun babau que van dur antigament a veure les festes de Moros i Cristians d’Alcoi.

Parèixer el Campanar i la Torratèra: Es diu quan veiem una persona molt alta al costat d’una baixeta. Perquè Laura la Torratèra tenia una paradeta, i després un quiosc, prop del Campanar, al cantó del Convent de Sant Agustí, a primers de segle, abans d’obrir la botiga de dolços i *rosego* que portava el nom del seu marit, el fabricant de peladilles Leopold Gadea.

Parèixer el delicat de Gandia: Se li diu a qui és molt delicat, o a qui es fa el delicat sense ser-ho.

Parèixer el femer del Tio Ratolí: Aplicat als llocs on està tot molt brut: “Redeny, açò pareix el femer del Tio Ratolí!”. El Tio Ratolí, que més tard tenia un magatzen de drap vell en el Camí, va prosperar i va comprar la Casa de Ratolí, entre el Cine Calderon i la Font de la Petxina, es dedicava, al segle passat, a arreplegar el fem dels animals que passaven pels carrers d’Alcoi, i ho venia als maseros, a tants quinzets el cabàs, per a femar els bancals. Tenia el femer pel Viaducte, a l’esquerra de l’entrada al Recinte Firal (ara dipòsit municipal de cotxes), en una *serrella*, que en alcoià vol dir ‘*bancals molt erms, però sense arribar a ser terreny de serra*’.

Parèixer el Masero del Troncal: Se li diu a algú que està en posició econòmica prou bona: “Que t’has comprat un atre cotxe! Collons, Rafel, pareixes el masero del Troncal!”. Tot i la ironia implícita del símil, cal considerar que un mitger de qualsevol finca de la Vall de Polop o de Barxell, les partides rurals més riques i boniques del nostre terme, devia obtenir un bons ingressos anuals. Ja ho diu el refrany local: “Val més un *Déu que t’ho pague!* que un mas en Barxell”.

Diuem que per la seua extensió, eixe mas tenia set parells de mules per a llaurar, que ell era el masover més ric d'Alcoi, i que tenia, fins i tot, un bon pis a la ciutat. Antigament, la fama del masero del Troncal devia ser prou gran, car apareix també en una cançoneta popular que diu: "*Tio Llorenç / talle'm, talle'm els cabells. / Igual, igual / com el masero del Troncal*".

El Mas del Troncal, amb la seua ermita, data del 1700 i és, si més no, el més gran de tota la Vall. Fita amb el Parc Natural de la Font Roja i està situat a l'esquerra de la carretera Alcoi-Banyeres, passada l'urbanització "Montesol".

Parèixer el Mestre Cerola: Aplicat a qui vol fer-se el sabut i realment és prou ignorant.

Parèixer el Sabio Ceba: Aplicat a qui preten saber-ho tot o saber més que ningú: "—Quina és la capital de Noruega? —Oslo, burro! —Mira-lo, el sabio Ceba!" Potser, el nostre modisme alcoià fa referència al Mestre Ceba, el de la sàtira de Gaspar Grau de Montmajor, *Breu Descriptió*, escrita el 2 de febrer de 1586, en la qual definia els seus companys del claustre de la Universitat de València, amb jocs de paraules rimats: "*Al jubileu / no li faltava Gil / capdell de fil / sens centener. / Ve-li darrer / un mestre Ceba / que tostemps neva / per ser tant fret*".

Parèixer el Tio Furgaes: Vegeu el sinònim **Ser un Tio Furgaes**.

Parèixer el Tonto del Panerot: Malgrat l'existència de la societat local recreativo-filantròpica "El Panerot", la creadora en 1885 de la històrica Cavalcada dels Reis Mags d'Alcoi, la més antiga del món, probablement no hi tinga res a veure, atès que a d'altres zones del nostre domini lingüístic, com ara la Noguera Pallaresa, la veu *panerot* significa *curt d'enteniment*. Certament, un curiós paral·lelisme.

Parèixer Galló: Se li diu a qui va molt mudat o endiumenjat, a qui *va de fil de vint*: "A on vas tan mudat, Jordi? Pareixes Galló!". Probablement, referit a algun personatge local del segle passat, que els ancians dels anys setanta ja no recordaven. O, potser, format a partir de l'afèresi de la locució sinònima *mudat com un margalló*.

Parèixer Javaloes: "Toni, pareixes Javaloes!". Vegeu **Ser un Javaloes**.

Parèixer l'Agüela de Ca Albors: Té dues accepcions, o bé s'aplica a una dona rípia (=lletja/ridícula) o tacanya, o bé a qualsevol xica jove que sembla una anciana per l'aspecte o pel vestir.

Parèixer l'entresuelo de Ca Mallol: Exclamació usada quan hom veu una cosa o un lloc on regna el desordre, on tot està en orri, sense endreçar, de qualsevol manera: "Redeny, açò pareix l'entresuelo de Ca Mallol!". Casa Mallol, a finals del segle passat i primers de l'actual, era un *botxinxe* o vinateria situat al carrer Alçamora, prop de la Caserna del Regiment, on està ara el Bar Candy.

Parèixer l'Ordinari de Tibi: S'aplica referit a qui va molt carregat de paquets, embalums, trastos, cistelles, etc.: "Xe, Miquel, a on vas? Pareixes l'Ordinari de Tibi!"

Parèixer la butxaca de la Mostosa: Es diu d'alguna cosa que està bruta o ronyosa en demesia: "Jo em pensava que estava net! Però si això pareix la butxaca de la Mostosa!". Probablement evoca la imatge d'una alcoiana anònima del segle passat, que anava sempre amb la roba molt bruta, o potser alguna venedora del mercat que sempre feia servir la mateixa bata o devantal, i per tant la mateixa butxaca per a deixar el diners que cobrava o el canvi que tornava als clients.

Parèixer la família del Melero: Sol emprar-se com a exclamació de caire despectiu, aplicat a famílies "que són un desastre", els membres de la qual no tenen tretllat ni formalitat ni serietat, o bé que tenen un comportament social que, per diversos motius, deixa molt a desitjar, i que, per tant, són la riota de la gent o reben la crítica contínua dels veïns: "I quina familieta! Pareix la família del Melero!"

Segons contaven els ancians dels anys seixanta, el Melero era un xicot alcoià molt conegut, del darrer terç del segle passat, que es guanyava la vida venent mel. No cal dir que el referit personatge està totalment desvinculat de qualsevol alcoià actual que porte el sobrenom en qüestió, la qual cosa seria una mera coincidència. Per a més informació complementària, vegeu el modisme **Ser de la família del Melero**.

Parèixer la Loca dels Gats: Aplicat a la dona que porta els cabells despentats, eriçonnats, regirats o rebolicats. A hores d'ara, és un personatge anònim.

Parèixer la mànega del Moreno: Aplicat a qualsevol font o aixeta que llança molta aigua o amb molta força o pressió: "Fotre, açò pareix la mànega del Moreno!". Vegeu **Tot siga per les llagues de Quico el Moreno**.

Parèixer la Muller de Don Jeroni: Aplicat a qualsevol persona que porta moltes coses postisses, com ara la perruca, dentadura, pestanyes, etc. És la protagonista d'un arxifamós poema festiu del segle passat, encara molt popular a hores d'ara: "*La muller de Don Jeroni / porta postisses les dents / la peluca i les pestanyes / i un ull de vidre també. / Porta una cama de goma / i de fusta porta el braç / i també porta una altra cosa / que jo no la sé explicar. / Pobre, Don Jeroni / en la primera nit / va agarrar la dona / i se'n va anar a dormir / ell que la va vore tota desarmà / va agarrar la gorra i se'n va anar.*"

Parèixer la Nòvia de Tollos: Se li diu a qui va molt mudat, en el sentit de massa empolainat, excessivament *enramat*, adornat amb flocs, llaços, randes i similars.

Parèixer la Pobreta de missa d'onze: Referit a la xica o dona que va vestida de manera molt lletja, pobra, senzilla o humil.

Parèixer la Roperia del Tio Fluix: Ho diem els alcoians quan, per exemple, tenim a l'armari guarda-roba coses molt antigues o molt variades, roba d'èpoques diverses o d'estils diferents: "Quin almari de roba tenim! Açò pareix la Roperia del Tio Fluix!". El Tio Fluix tenia una botiga de roba feta on comprava, venia i llogava tota mena de vestits i peces de roba, especialment disfresses per a Carnestoltes i Festes de Moros i Cristians, a més d'abastir a les companyies teatrals locals. Estava situada al final del carrer del Vall, enfront de Casa Donya Amàlia.

Parèixer la Senyora d'Enguix, que menjava pa de panís: Referit a qui vol aparentar socialment allò que no és o que no té. Probablement es tracte d'un personatge imaginari, al qual se li ha aplicat una rima. Coexisteix amb la variant, igualment coneguda, **Parèixer la Senyora de Guix**, que és també un congnom local però molt més rar que l'anterior.

Parèixer la Tia Ganxa: Referit a una persona tafanera, que tot ho vol saber, que de tot s'entera, tot ho conta, i li agrada criticar el que fan els altres. La Tia Ganxa era una alcoiana de principis de segle, molt cotilla, que sempre estava xafardejant sobre el que feien els veïns o coneguts, i al final de la conversa, solia dir: "Ai, jo per mi tinc igual, ja s'apanyarà!", després d'haver criticat prou a la persona en qüestió. Vegeu **Tot ho vol saber, com la Tia Ganxa**. A hores d'ara, tenim la frase feta que diu **Mira, pareix la Tia Ganxa: "Ai, jo no vull saber res! I què? I què?"**, probablement una de les fórmules introductòries que solia fer servir amb els interlocutors.

Parèixer la Tia Pellerà: Referit a una persona, generalment una dona, que està grossa en demesia: "La sinyô Mariu està com una mesa-camilla! Pareix la Tia Pellerà!". Vegeu **Fer-se com la Tia Pellerà**.

Parèixer Madam Bonyítol: Sinònim de *bufar en caldo gelat, tenir fums*. Vol dir ser una xica consentida, mimada i presumida sense motiu. Aplicat a qui no treballa en una família on tots tenen ofici. Generalment, la filla més jove d'una família treballadora que vol fer-se la fina. Madam Bonyítol era una xica jove dels anys vint, de nom Elòdia. Els seus pares eren saladrers, i les altres germanes treballaven: una *estava en amo* i l'altra era peixcatèra, però ella no treballava, sols anava a cosir a casa d'una modista, per a passar l'estona i no avorrir-se.

Parèixer Margalita m'enganxes: Aplicat de forma àmplia a qualsevol xica que siga una mica bleda, beneïta, bova, ridícula, mal vestida. En alcoià, tenim també l'exclamació **I quina Margalita!** equivalent a *'I quina bova!'*

Parèixer Maria Grenya: amb una sabata i una espadenya: Aplicat a la xica que va sempre mal vestida, de qualsevol manera. Devia ser un personatge real?

Parèixer Maria Vergonyes: Es diu de les xiquetes xicotetes que són molt vergonyoses: "Vine ací, Llucieta, que pareixes Maria Vergonyes!". Probable referència a alguna alcoiana del segle passat que era tímida en demesia.

Parèixer Marta i Gregori: Referit a qualsevol parella de xica i xic que fan riure per ser un molt alt i l'altre molt baix, o bé un molt gros i l'altre molt prim, etc. Sens dubte, degué ser alguna parella real pretèrita.

Parèixer Mitja-m'en-queda: Aplicat a les persones febles d'esperit, apocades, aturades, mancades de vitalitat, etc.: "Xe, parla fort i no faces bovaes! Pareixes Mitja-me'n-queda!". A voltes rematat amb **mitja me'n queda i no la puc vendre** o bé **mitja me'n queda, la part del peçó**. Referit, probablement, a algú que venia fruita o verdura en el mercat.

Parèixer Tereseta la dels mistos: Referit a una xica o dona que va molt empiulada, emflocada, és a dir, plena d'ornaments com ara collarets, pintes